

ELS PREMIS NOBEL

DE L'ANY 2008

SOBRE EL

PREMI NOBEL DE LITERATURA

CONCEDIT A

JEAN-MARIE GUSTAVE LE CLÉZIO,

A CÀRREC D'ALICIA PIQUER DESVAUX,

DEL DEPARTAMENT DE FILOLOGIA ROMÀNICA

(SECCIÓ DE FILOLOGIA FRANCESA)

DE LA FACULTAT DE FILOLOGIA

DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA

JEAN-MARIE GUSTAVE LE CLÉZIO: UN RODAMÓN DE L'ESCRIPURA

RESUM

Jean-Marie Gustave Le Clézio (Niça, 1940), Premi Nobel de Literatura de l'any 2008, és autor d'una obra considerable (novel·la, contes, assaigs, autobiografia...). El rebuig d'un Occident deshumanitzat neix a partir dels records de la infantesa i de la nostàlgia dels propis orígens. La lectura de llibres d'aventures li impulsa la vocació d'escriptor. Una estada a Mèxic i Panamà orienta definitivament la seva inspiració i desperta el seu interès per l'antropologia, l'etnologia i els mites amerindis. Els viatges (deserts africans, illa Maurici, Oceania...) constitueixen l'experiència de l'alteritat: les diferents tradicions signifiquen maneres d'interpretar el sentit de la vida, que l'autor harmonitza i valora a partir del coneixement sensorial, intuïtiu, místic, que només pot descriure poèticament. L'obra de Le Clézio denuncia els processos de colonització i descolonització, les guerres, les migracions i la misèria que han caracteritzat la història d'Occident i el segle xx. Fugint, però, de les explicacions ideològiques o polítiques de caràcter maniqueu, els seus personatges, nens o joves desarrelats, aprenen a llegir en el món el secret de la seva llibertat.

PARAULES CLAU: novel·la d'aventures, mites, alteritat, identitat, antropologia.

ABSTRACT

Jean-Marie Gustave Le Clézio (Nice, 1940), winner of the 2008 Nobel Prize in Literature, is the author of a considerable body of work (novels, short stories, essays, autobiography...). His rejection of a dehumanized West is born out of his childhood

memories and his nostalgia for his own origins. Reading adventure books fostered a desire to become an author. An extended stay in Mexico and Panama provided the inspiration for much of his work and awoke in him an interest in anthropology, ethnology and Native American mythology. His journeys to the African deserts, Mauritius and Oceania provided him with an experience of otherness: the different traditions signify to him ways of interpreting the meaning of life, which he harmonizes and evaluates on the basis of sensorial, intuitive and mystical knowledge and which he is compelled to describe poetically. His work denounces processes of colonization and decolonization, war, migration and the misery that has characterized Western history and the twentieth century. His characters, young people with no roots, escape from ideological or Manichaean political explanations and learn to read in the secret world of their freedom.

KEYWORDS: adventure novels, myths, otherness, identity, anthropology.

La concessió del Premi Nobel de Literatura de l'any 2008 a l'escriptor Jean-Marie Gustave Le Clézio ha sorprès la crítica internacional més avesada. Com el 1985, any en què el prestigiós premi va ser atorgat inesperadament al també escriptor francès Claude Simon. Encara que una pista de per on anaven les expectatives de l'Acadèmia Sueca podem trobar-la l'agost de 2008, quan Le Clézio va rebre el Premi Stig Dagerman.¹ El portaveu del jurat, Anton Soderhall, va explicar que el conjunt

1. Escriptor nascut a Älvkarleby, a prop d'Estocolm (1923-1954), molt conegut per les seves idees anarquistes. Autor de cròniques, reportatges i articles. Va escriure quatre novel·les que el van fer famós al seu país, encara que va ser conegut internacionalment pels seus contes i relats fantàstics i tràgics alhora.

de l'obra de Le Clézio, gairebé tota traduïda al suec, agradaria al lector exigent, compromès amb causes polítiques, humanitàries i ecològiques. La mateixa coincidència es va donar el 2004 amb l'escriptora austríaca Elfriede Jelinek, guardonada també amb tots dos premis.

L'Acadèmia resumia en el comunicat de premsa del 9 d'octubre de 2008 que Le Clézio representa «l'escriptor de la ruptura, de l'aventura poètica i de l'èxtasi sensual; l'explorador d'una humanitat més enllà i més ençà de la nostra civilització». Posant l'èmfasi en la característica escriptura lírica, intimista i sensual que proclama la fraternitat universal sobre ideologies i nacionalismes, i seguint el propi model natural que integra tots els éssers humans i la biocenosi.

Ho feia palès Le Clézio quan va agrair, el 1999, el seu doctorat *honoris causa* per la Universitat de Maurici, en resumir molt clarament el sentit de la seva obra:

A les portes d'un nou mil·lenni, es tracta d'assolir una nova identitat. Una identitat que permeti conjugar l'especificitat cultural de cadascú i les grans exigències de la fraternitat humana: evitar la injustícia, l'abús als infants, els impediments al desenvolupament de les dones; les guerres modernes que fan dels civils les primeres víctimes; evitar el desequilibri econòmic mundial i la pobresa que dibuixa noves fronteres; evitar els riscos que les potències industrials ocasionen al medi ambient.²

Com tot escriptor d'èxit (això és evident, com ho veurem més endavant), Le Clézio té detractors. Als Estats Units

2. Les traduccions al català de Le Clézio són fetes per l'autora de la conferència, llevat dels casos en què se n'especifica l'autoria. Discurs de Le Clézio pronunciat en ocasió de la recepció del doctorat *honoris causa* a la Universitat de Maurici el 1999, reproduït a *Italiques*, 6 (1999), p. 6.

diuen que fa un postcolonialisme ingenu. Però no hi és gaire conegut i a penes hi està traduït (de tots és ben sabut que els americans tradueixen relativament poc).

Els francesos pensen que els seus arguments apolítics manquen d'una sòlida argumentació ideològica (recordem que Sartre afirmava que l'ètica de *La pesta* de Camus era una senzilla moral del tipus Creu Roja), de manera que molts haurien preferit un guardonat com l'indiscutible Michel Tournier (sempre present en les llistes de favorits), de formació filosòfica pura i dura, que ha trobat, amb originalitat, perfecció i profunditat, en la reescriptura dels mites occidentals, la millor manera de fustegar la nostra civilització i denunciar la perversitat i la maldat de la natura humana en general.

Els traductors carreguen contra l'escriptura de Le Clézio, que consideren, pel seu ritme i la seva riquesa lexical i simbòlica, massa difícil de transcriure en altres llengües sense perdre'n els efectes estilístics. Malgrat tot, està traduït a l'italià, el suec, el danès, l'alemany, l'anglès, el japonès, el portuguès, el rus, el grec, l'hebreu, el turc, el xinès, el castellà (uns pocs títols)³ i el català (per ara, *L'africà*, aparegut a les llibreries el desembre de 2008, i, tot just l'abril de 2009, *La música de la fam*).

Uns altres diuen que es tracta d'un contemplatiu, oblidant les seves experiències als deserts mexicans i africans, a més de la quantitat de viatges arreu del món que jalonen la seva vida, alhora que n'il·lustren els llibres (un gran poeta francès recentment desaparegut, Jean Grosjean,⁴ considerava

3. Encara que després de la concessió del Premi Nobel ha començat a aparèixer de seguida tota una sèrie de nous títols (cf. la bibliografia).

4. Jean Grosjean (París, 1912 - Versalles, 2006) va ser un gran coneixedor dels temes religiosos. Va traduir la Bíblia (Gallimard, 1971, col·l. «La Pléiade») i l'Alcorà (Ph. Lebaud, 1979) i va compondre nombrosos llibres de poemes místics. Amb Le Clézio, va fundar a l'editorial

l'obra de Le Clézio molt vital i desproveïda de qualsevol exotisme). Encara que aquests viatges esdevenen sovint una cerca personal, de la pròpia identitat.

Evidentment la millor manera de desfer-se dels prejudicis és llegir-lo; així podem comprendre per què, el 1994, Le Clézio va ser considerat pels lectors de la revista *Lire* el millor escriptor viu de llengua francesa.

Trobem dues característiques, aparentment contràries, que dominen els seus llibres: d'una banda, es tracta d'un autor de ficció, que recupera el gust per la literatura d'aventures; de l'altra, s'alimenta d'elements biogràfics, especialment dels records de la seva infantesa. La combinació aporta al lector el plaer de retrobar relacions estretes amb llibres que hom ha llegit d'adolescent, tot i essent molt sensible al caràcter intimista i imaginatiu dels diferents relats. Relacions intertextuals i intratextuals que el lector descobreix en el conjunt de l'obra de Le Clézio per les variants, les repeticions i, fins i tot, les reescriptures de les obres. És la manera de coincidir, autor i lectors, amb un metallenguatge propi de la nostra cultura i al mateix temps universal.

Escriptor, doncs, d'obra preferentment de ficció (una cinquantena de novel·les, relats breus i contes), si bé ha sabut sintetitzar en assaigs tant el seu pensament crític (*L'extase matérielle*, 1967; *Le rêve mexicain ou la pensée interrompue*, 1988) com la seva nostàlgica admiració davant de paisatges i formes de vida amenaçats (*Gens des nuages*, 1997; *Raga*, 2006). Els últims anys, la memòria de la seva infantesa i dels orígens de la seva família sembla dominar més intensament la seva inspiració, encara que la crítica social hi és sempre present.

Gallimard la col·lecció «L'Aube des Peuples» (1989), on hi ha publicats, traduïts al francès, els textos fundadors de grans civilitzacions.

Jean-Marie Gustave Le Clézio neix a Niça el 13 d'abril de 1940. Els seus orígens familiars són enrevessats: els pares són cosins germans i provenen de l'illa Maurici. Ell, Raoul, és britànic d'origen bretó; ella, Simone, ha nascut a París.

L'avantpassat del pare va fugir de la Bretanya i de les lleves napoleòniques amb l'excusa que l'obligaven a tallar-se els cabells llargs, i després de creuar mig món, va decidir romandre en aquella colònia francesa. El 1715 l'illa va ser ocupada per la Companyia Francesa de les Índies, la qual va canviar el seu nom holandès Mauritijs pel d'Isle de France. El 1810 esdevé colònia britànica i recupera el seu primer nom, i alimenta gran part de l'imaginari de l'autor. Alexis François Leclézio es deia l'avantpassat, si bé apareixerà en l'obra futura com a Jean Eudes Marro. És el primer gran aventurer, el fundador d'una família, d'una dinastia, «d'un regne gairebé».

Els paisatges de Maurici somniats per Jean-Marie abans de visitar-los constitueixen el nucli d'on sorgiran els diferents temes (viatge i aventura, cerca d'identitat i de llibertat, comunió amb la natura salvatge, l'edat d'or de la infantesa, el paradís retrobat i definitivament perdut), temes que desenvoluparà a partir dels relats que la seva mare i l'àvia materna expliquen als nens (ell i un germà, dos anys més gran) mentre esperen que la guerra acabi, tancats tots quatre dins del pis de Niça.

Submergit en aquest univers matriarcal, la vocació literària sorgeix a una edat primerenca, afavorida per la freqüentació de la biblioteca paterna i la lectura d'un diccionari de conversa de la seva àvia: «El món dins d'un llibre», acostuma a pensar, considerant els quinze volums que componen aquest diccionari com una font de saviesa. Jean-Marie recorda

també amb plaer la seva àvia llegint en veu alta els *Contes drolatiques*⁵ de Balzac.

La guerra imposa implacablement la fam i la por, sensacions que s'aguditzen especialment a la postguerra amb privacions de tota mena. Els viatges imaginaris són l'única possibilitat de fugir d'aquesta atmosfera opressiva. Als sis anys descobreix a la revista *Geographical Magazine* les fotografies del volcà Parícutín, que acabava tot just de fer la seva aparició a Mèxic. Curiosament, trenta anys més tard, Le Clézio anirà a viure sota aquell mateix volcà.

L'any 1948 comença a viure la seva primera gran aventura. La mare decideix anar amb els seus dos fills a Nigèria, on el marit és metge militar. El viatge es prepara minuciosament, els nens aprenen fins i tot l'anglès per parlar amb el seu pare, un autèntic desconegut. La travessa dura quaranta-cinc dies i es fa esquivant les mines que encara floten sota la superfície del mar. Per superar l'angúnia, es tanca a la cabina i escriu dues novel·les d'acció, que mai no publicarà, encara que alguns passatges seran més tard reescrits i integrats en altres obres. L'estada a Nigèria esdevé un any de vacances extraordinàries, alhora que li permet conèixer i admirar el pare, que sortosament parla francès.

De retorn a França, reprèn la seva vida habitual fins a l'arribada definitiva del pare, jubilat als cinquanta anys, límit d'edat a l'Exèrcit britànic quan s'havia fet un servei colonial. Home disciplinat i molt actiu, transforma ràpidament les condicions de la vida familiar. El rigor ho envaeix tot, incloent-hi l'alimentació.

Pare i fill semblen tenir una única cosa en comú: el gust per la lectura. Jean-Marie devora Verne, London, Kipling,

5. Es tracta de contes de tonalitat molt diversa: divertits, còmics, picarescs, llibertins. Tota la gamma d'humor inclosa dins del mot *drôle*, del qual deriven. Això n'explica les traduccions modernes al castellà: *Cuentos picarescos* o *Cuentos libertinos*, mentre que al segle XIX es mantenia *Cuentos droláticos*.

Conrad, Stevenson. S'entusiasma somniant amb els paisatges deserts on s'aventurava Charles de Foucauld,⁶ que el seu pare li fa descobrir. També el pare l'obsequia amb una història dels asteques. L'interès per Mèxic i per la civilització asteca no parerà de créixer al llarg del temps.

Malgrat la pressió paterna, no va ser un bon estudiant. L'única cosa que li agradava del col·legi era l'admiració que despertaven els dibuixos que feia, imitant els còmics de *Tintin* o *Spirou*, en els seus companys de classe.

Acabat el batxillerat, sota la influència de la lectura de Rimbaud, decideix abandonar el dibuix per dedicar-se a escriure. Però l'amenaça de la guerra d'Algèria truca a la seva porta quan compleix els divuit anys, fent ressorgir antigues pors. És el començament d'una llarga fugida cap a Anglaterra (Bristol i Londres), aprofitant la doble nacionalitat familiar. Hi alternarà tres anys de treball i estudis sense arribar a completar la llicenciatura d'anglès.⁷ Als vint anys es casa a Londres amb una jove de Varsòvia, filla d'una polonesa i d'un oficial francès, i, el 1961, és pare d'una nena, Patricia. Tot val per no anar al front. Quan la guerra acaba, el 1962, torna a França i acaba els estudis de llengua i literatura franceses. Sortosament coincideix amb un dels millors especialistes en Baudelaire, el professor Marcel A. Ruff. S'entusiasma pel poe-

6. Charles de Foucauld (1858-1916). Nascut a Estrasburg (França), de família aristocràtica, va ser militar destacat a les colònies africanes franceses. Va recórrer com a aventurer i geògraf Algèria, Tunísia i el Marroc, on va fer nombrosos mapes dels oasis. Seguint una profunda experiència de conversió religiosa, esdevé monjo trapenc i, més tard, és ordenat sacerdot. S'instal·la a Tamanrasset (Hoggar, Algèria), evangelitza els tuaregs i estudia llur llengua, cants i poemes. Escriu un diccionari tuareg-francès. Mor assassinat en una revolta berber. Model de fraternitat universal, va ser nomenat beat el 2005.

7. També prova el cinema. Té l'oportunitat d'interpretar un petit paper al costat de Vittorio Gassman, Alberto Sordi i Nino Manfredi a la pel·lícula de Mario Camerini *Crimen* (1960).

ta Henri Michaux,⁸ amb el qual estableix una franca amistat. El seu treball de fi de carrera (1964) estudia *La solitude dans l'oeuvre d'Henri Michaux* (l'any 1978 publicarà un assaig sobre ell: *Vers les icebergs*, editat per l'editorial parisenca Fata Morgana).

Tot canvia el 1963. Té vint-i-tres anys i Gallimard li publica *Le procès-verbal*, novel·la escrita als cafès de París i a les platges de Niça. Moltes vegades l'autor ha explicat que llegia als amics llargs paràgrafs i els corregia seguint-ne les crítiques. De fet, l'obra, que sembla hereva dels corrents i debats literaris precedents, reflecteix al mateix temps el malestar d'una nova generació de joves. No oblidem que s'aprojava el maig de 1968. Aquest caràcter precursor impulsa l'editor a presentar la novel·la a diferents premis literaris: Formentor, Goncourt, fins i tot el prestigiós Premi Renaudot, que guanya.

Podem considerar que és el relat d'una rebel·lia. El protagonista, Adam Pollo, se sent estrany en la societat que l'envolta. El seu nom, assenyala, sembla el seu estat d'ànim (solitari, com el primer home sobre la Terra) i té una incòmoda tendència a reflexionar sobre tot. La mitologia grega caracteritzava el déu Apol·lo amb els atributs de la raó i la llum del sol; a Adam Pollo, l'entusiasme el sol, que, paradoxalment, moltes vegades l'enlluerna fins a provocar-li al·lucinacions. Decideix aïllar-se de la civilització, fugir de Niça i ocupar una casa deshabitada de la perifèria durant tot un estiu. El primer personatge de Le Clézio, com tots els altres que vindran després, busca escapar d'un món que s'ha tornat absurd. En aquesta situació, la inactivitat li altera les sensacions i els sentiments. I es transforma en un ésser cruel amb els animals i amb les poques persones que troba a l'atzar en les seves sortides.

8. Nascut a Namur (Bèlgica) el 1899 i mort a París el 1984, Deleuze deia que, més que pintor i escriptor, era una «consciència».

Marginat de la societat fins al punt de caure en la follia, acaba tancat per sempre en un manicomi.

L'admiració per Jerome David Salinger i Holden Caulfield, el protagonista d'*El vigilant en el camp de sègol* (1951), sembla evident. La violència del discurs en primera persona; la mirada desesperada i, a la vegada, intransigent del jove expulsat de tants centres escolars, amb una possible estada a un psiquiàtric, i les pinzellades de budisme zen són alguns dels elements que reconeixem. Encara que la il·luminació interior d'Adam Pollo rep una explicació més psicològica i clínica. Le Clézio considera que «la literatura pot servir per expressar una sobredimensió psicològica» i, de fet, havia assistit a classes de psicologia a la universitat, amb estades als hospitals psiquiàtrics, per documentar-se.

D'altra banda, Adam Pollo s'apropa més al rebel sense motiu aparent que als nombrosos *hippies* de l'època i la seva filosofia de la vida. Quan Pollo s'egarrifa davant el súmmum d'irrealitat que representa un poema del surrealista Paul Éluard («La terra és blava com una taronja», *L'amour la poésie*, 1929), el seu excés de lògica emmascara una actitud intolerant, insensible i sense humor. Portar una vida errant i solitària pot evocar l'ideal d'aquell que se sent diferent de la resta de la societat. Le Clézio, però, subratlla l'ambivalència de la solució. Ho veu com la mostra d'una incomprensió generalitzada dels uns i els altres i el lloc ideal de totes les persecucions i exclusions.

91

Primeres obres. Una temàtica s'imposa

Tot i quedar sorprès per l'èxit del seu primer llibre («Era molt divertit. Feia coses absurdes: dinars, sessions fotogràfiques, entrevius. Vaig parlar amb gent impressionant: Queneau, Paulhan»), decideix perseverar tant en la creació com en la

investigació literària. Pretén fer una tesi doctoral sobre Lau-tréamont (anys després li'n robaran el manuscrit a l'aeroport d'Albuquerque), perquè en la seva escriptura «no se sap mai quan acaba la burla i comença la follia».

Publica nou relats breus sota el títol de *La fièvre*, inspirats en petites històries reals del seu entorn familiar, amb un denominador comú: l'excés de consciència que culmina amb «la folie au quotidien», la pèrdua quotidiana o habitual de la raó. Com Adam Pollo, els personatges s'allunyen progressivament del coneixement del seu entorn respectiu i, paradoxalment, aconsegueixen una millor consciència de si mateixos.

El tema de la rebel·lia, que s'acompanya de la pèrdua de la raó, encara inspira una altra novel·la: *Le déluge* (1966). François Besson deixa la seva cambra i decideix deambular pels carrers de Niça, assetjada per l'agitació pròpia de la ciutat moderna, plena de sorolls, llums, cotxes, desordre i gents estranyes. Durant dies camina a l'atzar i viu un munt de peripecies principalment anodines (si bé mata un vagabund que li fa por) fins a arribar a la platja, on s'estira al sol enlluernador per deixar-se morir. És al final del llibre que comprem les raons del protagonista per fugir de tot i de tothom. La seva promesa, Anna, li havia enviat un enregistrament dels últims moments de la seva existència, de manera que pot assistir en directe al seu suïcidi. Meravella de tècnica que li ofereix la possibilitat de reproduir, accelerar, pujar o baixar la potència de les últimes paraules de la jove. Regal inusitat i misteriós que permet al protagonista de viure i sentir la mort d'Anna, molt abans de la seva pròpia mort.

Retrobem una escriptura que violenta el lector: d'una banda, un torrent de paraules per descriure el munt d'objectes i éssers que desborden l'existència de François Besson; de l'altra, una composició narrativa feta amb la tècnica del *collage*, que alterna la veu del personatge amb elements heterogenis (anuncis, converses escoltades, crits, dibuixos, cal·ligrames),

veritable intromissió de la realitat que l'envolta i l'ofega. El títol és explícit, assenyala el caràcter apocalíptic del relat.

De tota manera, 1966 és una data decisiva per diversos motius. En primer lloc, Le Clézio necessita delimitar el sentit de la vida i de l'escriptura. Ho fa mitjançant un assaig discursiu, privat voluntàriament de sistematització, a la manera de Montaigne i de Pascal: *L'extase matérielle*. Una meditació sobre els orígens, en què la bellesa de la vida i la seva energia radiquen en la matèria misteriosa que la compon, i de la qual forma part l'espiritualitat humana:

Cada cosa porta en si mateixa el seu infinit. Aquest infinit, però, té un cos, no és una abstracció. És l'espai precís de la matèria de la qual no es pot sortir. L'únic infinit que conté tots els altres és dins de la barrera real de la matèria: tot el que existeix, existeix infinitament [...]. Imatge terrorífica i sumptuosa del món [...] buit de l'ésser infinit.⁹

93

Le Clézio emprèn en aquestes pàgines una particular batalla contra la lucidesa. Per més que la lucidesa caracteritzi l'esperit humà, no deixa de convertir-se en un error i una *superxeria*. Les grans síntesis metafísiques pretenen desvelar el misteri de la vida allunyant-se de la vida mateixa, quan l'únic important és «aquí, ara [...] jo mateix, els altres, el món». Cap altre misteri no existeix que el que ens envolta a tots, «evidència constatada quotidianament». Cap metafísica no pot explicar el caos immens en el qual ens trobem i que tan sols pot representar el llenguatge de la poesia.

Encara que resulta un llibre poc estructurat, una línia de pensament hi queda traçada amb resolució. Es tractaria de

9. Jean-Marie Gustave LE CLÉZIO, *L'extase matérielle*, París, Folioessais, 1967, p.16.

FIGURA 1. Jean-Marie Gustave Le Clézio no ha estat mai amic de les fotografies. Durant anys aquesta ha estat la més coneguda i repetida a la portada dels llibres.

94

cercar amb els sentits, els sentiments, l'observació, amb paraules o sense, «la via de comunicació amb la matèria», que no és altra cosa que descobrir el secret de la felicitat. Quan l'home, en lloc d'imaginar explicacions, sigui capaç de «sentir com l'espai l'envaeix» a través de la pell porosa, estarà en la mesura de trobar «la plenitud d'un èxtasi de la matèria».

Paradoxalment, el servei militar li oferirà la possibilitat d'aprofundir en aquest significat i també de dir-lo per mitjà d'una escriptura acuradament elaborada.

Com a escriptor interessat pel budisme zen, aprofita l'oportunitat política promoguda pel restabliment de relacions entre França i la Xina, i escriu al Ministeri d'Afers Estrangers per sol·licitar una estada com a cooperant en l'ensenyament. L'envien a Tailàndia, on, poc després, provoca un conflicte diplomàtic quan denuncia en el diari *Le Figaro* la proliferació de la prostitució infantil. És traslladat a Mèxic a cuïta-corrents.

Le Clézio somniava des de la infància amb aquest país i la seva civilització. N'havia col·leccionat totes les informacions possibles: fonts històriques i literàries; relats de conqueridors, de viatgers, d'homes de lletres com Chateaubriand, d'emperadors com Napoleó III i dels mateixos surrealistes interessats en les manifestacions de l'art primitiu. Finalment, es ressent del mateix xoc que Antonin Artaud o André Breton: «L'experiència extrema de l'home modern que descobreix un poble primitiu i instintiu».

Le Clézio retroba molt més que la història de l'antic imperi de Moctezuma; és com el somni d'una terra nova on tot és possible; on tot sembla molt antic i molt nou. Com un paradís perdut en el qual es confonen el coneixement dels astres i la màgia dels déus.

Molts poetes han fet el somni d'un retorn als orígens de les civilitzacions, però pocs han sabut explicar-lo com Artaud, que, durant els anys que viu a Mèxic, multiplica els articles, les conferències, les trobades, les cartes, a la cerca «d'una nova idea de l'home», en la línia dels principis surrealistes. Per a ell, Mèxic esdevé «un precipitat de races innombrables, el gresol de la història». Le Clézio s'apassiona pel somni mexicà que la colonització va interrompre bruscament. A la biblioteca de l'Institut Francès de l'Amèrica Llatina llegeix les cròniques diverses de la conquesta i els còdex. Comença a aprendre la llengua. Fa estudis d'història, antropologia, etnologia, sobre els mites amerindis (asteques, tarasques, maies), que fan tan propera la dimensió sagrada de la natura que no pot estar-se d'escriure *Terra Amata* (1967), que és simplement una iniciació a la vida. Chancelade té quatre anys al començament del llibre. Un dia l'àvia exclama tristament que la vida és massa curta. El nen decideix «viure intensament, sense perdre un segon». Els lectors l'acompanyarem fins a la

vellesa. Viure la vida vol dir simplement ser conscient de tot el que ens envolta, tot allò que escapa al contingut d'un llibre, que la literatura mai no podrà descriure, tanta n'és la varietat, la bellesa i la riquesa. Curiosament, l'àvia que narrava aquells relats familiars de l'illa Maurici i que llegia meravellosament els contes, acaba de morir. Morirà amb ella tota la màgia de la literatura oral i escrita, que incita no només a llegir, sinó a viure?

El 1968 acaba el servei militar, però no la seva relació amb Mèxic. Hi tornarà dos anys més tard.

La crítica implacable de la civilització moderna

Reprèn la seva carrera literària, insistint en la temàtica que ja coneixem, amb *Le livre des fuites* (1969). Aquesta novel·la constitueix una aposta arriscada, que no va ser gaire apreciada pel públic. El protagonista, J. H. H. (Jove Home Hogan), té vint-i-nou anys (els mateixos que l'escriptor) i ha nascut a Lang Son (Vietnam). Decideix fugir. És una fugida desenfrenada que el porta a Cambodja, el Japó, Nova York, Mont-real, Toronto, fins a Califòrnia i Mèxic. Podem retreure a l'autor la mancança d'història. Si J. H. H. abandona el seu país, imaginem que la causa en podria ser un conflicte polític, una guerra civil, una invasió, un canvi radical de mentalitats, l'enfrontament de les civilitzacions oriental i occidental o de la tradició i la modernitat...,¹⁰ com feia André Malraux a *La condició humana*.

10. Cal recordar la llarga durada de la Guerra d'Indoxina (1946-1954) entre la resistència vietnamita i França com a potència colonial. La conseqüència d'aquesta guerra va ser la divisió del país en dues parts: la República Democràtica del Vietnam, al nord, i la República del Vietnam, al sud, amb la posterior lluita entre tots dos estats des de 1958 fins a 1975.

Cap justificació no explica al llarg del relat la fugida constant que no el porta enlloc, ni l'odi que caracteritza el personatge.

Podem pensar que l'autor no es desprèn de la influència de les avantguardes radicals (el *nouveau roman*) i prefeix deshumanitzar la narració, acumulant nombroses descripcions d'objectes banals que capten obsessivament la mirada del protagonista. L'escena final presenta, de manera minimalista, l'apoteosi tràgica. El contrast brutal entre l'home lliure i els camperols que cultiven cafè i no tenen altre remei que patir misèria i malalties sense poder fugir enlloc, ni deslliurar-se dels mosquits exterminadors.

Els temps moderns encara no poden abolir l'esclavatge ni la injustícia extrema. Per més que J. H. H. esculli la fugida, la realitat tossuda s'acaba imposant aclaparadorament.

Tampoc no resulta fàcil resumir *La guerre* (1970). El tema continua essent el mateix. Ara es tracta d'una jove, Béatrice B., que descobreix que la guerra ha començat. En realitat sempre ha existit, tret d'unes quantes treves il·lusòries. Sempre hem viscut temps catastròfics. Al llarg de la seva caminada, Béa coneix llocs fascinants que, amb els seus ulls, prenen una dimensió extraordinària: autopistes, aeroports, files de cotxes, magatzems, discoteques, cafès, els barris deprimits, «ciutats dintre de la gran ciutat», màquines i més màquines. Sempre molta gent. La particular iniciació de Béa pot ser interpretada com la gènesi dels temps moderns. Sota la mirada innocent, la megalòpoli presenta una aparença màgica. Tot com les galeries del metro on s'endinsa. Emportada a través de les profunditats de l'infern modern, dins d'un vagó a la velocitat d'un obús, Béa desapareix mentre a la superfície una bomba de llum blanca arrasa la ciutat...

Com ja és habitual en Le Clézio, el relat mostra una violència implícita en el mateix treball del text, i la veu del narrador és implacable, accelerada, amb una gran quantitat

de jocs tipogràfics i d'estructuració de la pàgina, que evocuen en el lector la força dels escrits dadaistes i surrealistes. Les citacions d'autors proliferen de manera que la lectura lineal es complica amb un gran nombre de suggeriments. En tancar el llibre, acabada la lectura, el lector té la impressió que li pot esclatar a la mà i que, després, ja no existeixen les paraules, només un silenci de mort.

Encara escriu *Les géants* (1973), sobre l'horror de les enormes ciutats modernes.

En resum, l'obra primerenca de Le Clézio insisteix en la denúncia de les atrocitats del món modern. Els personatges descobreixen, contemplen de manera gairebé morbosa, l'espectacle del mal que els envolta. Són criatures joves, profundament solitàries (a penes hi trobem personatges secundaris, i no hi ha diàlegs ni confrontació de punts de vista), estranyes a tota mena de sociabilitat. L'escriptura, alliberada de normes, és la descripció de la mirada angoixada o fascinada i la narració de la fugida cap a la mort. Mort violenta individual en forma de suïcidi, i col·lectiva a causa de la misèria, les epidèmies, la guerra i les bombes atòmiques. Una mort simbòlica figurada pel tancament en un asil i la follia. Variacions modernes dels mites de la fi del món.

Una única excepció: Chancelade gaudint la vida senzilla en *Terra Amata*.

Una altra qüestió queda sense resposta: «Què pot fer la literatura per canviar el món?», com havia dit Sartre en un article per a *Les Temps Modernes*.

El 1970, Le Clézio s'instal·la a la regió panamenya del Darién, amb els indis emberà i waunana. L'adaptació al clima i als costums amerindis no és gens fàcil, com tampoc no ho és desplaçar-se sempre a peu, malgrat les llargues distàncies. Apren un munt de coses: reconeix els arbres, sap com endinsar-se en la selva, condueix piragües, escolta al vespre els cants i les històries de les dones i apren a distingir els crits dels animals:

Vaig aprendre la vanitat dels objectes del nostre món del consum, vans perquè la calor, la humitat, els insectes, els fan inservibles.¹¹

El sojorn dura quatre anys. Es trasllada posteriorment a Mèxic, a la regió de Michoacán. Viurà a Jacona, sota el volcà Paricutín. Coneix llavors una antropòloga, la Jémia, originària del sud del Marroc. Es casaran el 1975 i tindran dues filles: Alice i Anne.

Des de 1977, Le Clézio ensenya literatura i mites a la Universitat de Nou Mèxic, a Albuquerque, on viu sis mesos a l'any.

En definitiva, l'interès de Le Clézio per tot el referent a aquests indrets es manté molt viu, inspira diverses obres de caràcter molt distint i, especialment, enriqueix la seva manera de pensar i de sentir, modificant-ne radicalment la manera d'escriure.

Tradueix al francès els reculls de la tradició sagrada ameríndia: *Les prophéties du Chilam Balam* (1976) i *Relation de Michoacan* (1980). Aquest últim llibre és a la base de la tesi doctoral que presenta a la Universitat de Perpinyà (i que publicarà el 1984, en la col·lecció «Tradition» de Gallimard, ja que la col·lecció «L'Aube des Peuples», que dirigirà amb el seu amic el poeta Jean Grosjean, encara no està preparada).

Continua la seva reflexió sobre les manifestacions artístiques: *Haï* (1971). I sobre la història, la cosmogonia i els ritus sagrats, amb dos assaigs: *Le rêve mexicain ou la pensée interrompue* (1988) i *La fête chantée* (1997).

El primer assaig és una detallada reflexió, a partir de la lectura de la *Historia verdadera de la conquista de la Nueva España*, de Bernal Díaz del Castillo, del xoc de civilitza-

11. Jean-Marie Gustave LE CLÉZIO (1997), *La fête chantée*, París, Gallimard, col·l. «Le Promeneur», p. 12.

FIGURA 2. L'espai a l'obra de Le Clézio: la dialèctica entre la realitat i l'imaginari.

100

cions que va suposar la confrontació del somni de poder i riquesa dels espanyols i del somni indígena (l'arribada de gentes que vénen del lloc on surt el sol, el mateix lloc de procedència dels seus avantpassats, guiats per la serp amb plomes, Quetzalcoatl): «Es tracta de l'exterminació d'un somni antic pel furor d'un somni modern». A més, Le Clézio insisteix en la fascinació que Occident ha sentit sempre pels asteques, fins al punt d'interrogar-se sobre què hauria passat si no s'haguessin extingit: «Encara podem aprendre moltes coses d'ells».

El segon assaig és un testimoni personal que explica la seva adaptació a la vida indígena i valora la perseverança amb què s'han conservat els vestigis del món precolombí:

[...] experiència que ha canviat la meua vida, les meves idees del món i de l'art, la meua manera de ser amb

els altres, de caminar, de menjar, de dormir, d'amar, fins i tot de somniar.¹²

Comenta la riquesa artística associada a una filosofia del cosmos, comparable a la dels egipcis o els grecs, una filosofia que es tradueix en festes sagrades mil·lenàries, en mites i llegendes, danses i càntics que celebren el pas del temps i el trànsit de la vida a la mort, que és la fusió amb la natura:

[...] la Terra no pertany a l'home, és l'home qui pertany a la Terra. Ho sabem: totes les coses estan lligades com la sang que uneix una mateixa família [...]. Tot el que succeeix a la Terra succeeix als fills de la Terra. L'home no ha teixit la tela de la vida, no és més que un fil de la tela. Tot el que fa a la tela, ho fa a si mateix.¹³

Qualsevol «festa amb càntics» a què Le Clézio és acollit li desvela aspectes de la immensitat en l'espai i el temps i l'extensa varietat de les expressions que encara es perpetuen fins a la vida quotidiana dels amerindis actuals. Durant aquests anys en què comparteix els seus ritus i celebracions, Le Clézio realitza un extraordinari aprenentatge dels sentits. Aquest home tan lògic i cerebral que havia escrit *L'extase matérielle* com a demostració d'una necessitat de ruptura, aconsegueix fer l'experiència assenyalada per Breton «on la vida i la mort, el real i l'imaginari, el passat i el futur, a dalt i a baix, deixen de percebre's com a contradictoris». Tanmateix, a diferència del seu admirat Artaud, Le Clézio, malgrat la gran hospitalitat dels seus hostes, inclosos els xamans, accepta que la seva participació en aquest univers simbòlic troba uns límits que no es poden traspasar, si no és amb drogues:

101

12. Jean-Marie Gustave LE CLÉZIO (1997), *La fête chantée*, p. 9.

13. Jean-Marie Gustave LE CLÉZIO (1997), *La fête chantée*, p. 234.

Naturalment, una vegada assolit un cert nivell de comprensió, vaig entendre que no podia anar més lluny. Fou molt difícil d'acceptar, era com acceptar un fracàs, com un despit amorós. Vaig tornar al meu món, un món on hi ha mobles, quadres, llibres, on és difícil percebre —només, en comptades ocasions, en la poesia— [...] que «la vida és rodona».¹⁴

El retorn de Le Clézio al «seu món» esdevé, malgrat tot, la demostració que ha assimilat una visió poètica, gairebé mística, de l'home i de l'univers que li permet reintegrar-se, reconciliat, en la literatura i l'art occidentals. Ho explica en els dos capítols finals de *La fête chantée*. El primer resumeix el pensament i el discurs de Rigoberta Menchú, «història d'una desfeta i d'una humiliació, però també d'una resistència». El segon, desvelant-nos el significat d'un ritu mil·lenari dels waunana: la dansa contra el diluvi. Cada any, vinguts de tots els llocs de la selva, homes, dones, nens i vells dansen i fan música, com si fos una oració, per pacificar la còlera del seu déu, Hewandama, furiosos de veure la maldat humana, i evitar així un nou diluvi:

Tenen la voluntat i la fe per salvar tots els homes i no només a ells mateixos. Ballen i resen sense èmfasi, sense orgull, de manera senzilla, tal com viuen, ja que saben que si ells no ho fan, si no ballen al voltant de la piragua màgica per pregar a Hewandama que salvi el món, qui ho farà? [...] Què pot fer un escriptor contra el nou diluvi que amenaça el món actual? [...] Què pot un home, aquí, a les ciutats d'Europa o d'un altre lloc, per intentar salvar els matins del món?¹⁵

14. Jean-Marie Gustave LE CLÉZIO (1997), *La fête chantée*, p. 23.

15. Jean-Marie Gustave LE CLÉZIO (1997), *La fête chantée*, p. 239.

Una vegada més, l'escriptor planteja la qüestió: què pot fer la literatura per frenar totes les manifestacions del mal que l'home inventa mitjançant el seu coneixement racional, científic i tècnic? Què pot fer l'escriptor contra una modernitat que sembla voler destruir l'equilibri del medi ambient, desplaçar els homes i condemnar-los a la desaparició o a una mort lenta i miserable, aïllats en grans concentracions urbanes? La literatura conserva encara el poder de denunciar, d'ajudar a divulgar el coneixement de la injustícia, d'exigir una altra manera de viure? Aquesta serà una de les idees que Le Clézio mantindrà al llarg de la seva obra i que repetirà incansable en el seu discurs a Estocolm:

Però potser [l'escriptor] pot, com els waunana de la selva, simplement ballar i tocar la seva música, és a dir, parlar, escriure, actuar, per intentar unir la seva pregària a aquests homes i dones al voltant de la piragua. Pot fer-ho, i d'altres escoltaran la seva música, la seva veu, la seva pregària, i s'ajuntaran amb ell, apartant l'amenaça, alliberant-se d'un destí malfactor.

Escriuem, ballem contra el nou diluvi.¹⁶

El canvi s'evidencia ràpidament en el referent de les obres de ficció. *Voyages de l'autre côté* (1975), *L'inconnu sur la terre* (1978) i, el seu segon gran èxit de públic, el recull de contes *Mondo et autres histoires* (1978) mostren el canvi d'inspiració i de recursos estilístics.

Si l'atracció pel Mèxic antic es manté viva al llarg dels anys, Le Clézio s'interessa també pels aspectes culturals del Mèxic modern, com podem veure en la seva biografia de *Diego et Frida* (1993). La història de la passió que uneix dues personalitats fortes, diferents, gairebé oposades. Tots dos comunistes,

16. Jean-Marie Gustave LE CLÉZIO (1997), *La fête chantée*, p. 240.

compromesos, entusiasmats per les grans figures ja mitificades de la Revolució Russa i pels herois populars de la Revolució Mexicana. Els murals pintats per Diego Rivera es remunten a les lluminoses pintures asteques, contrasten amb les pintures de Frida Kahlo, que, mòrbides i negres, evocuen els esperits dels morts i el culte primitiu que perdura malgrat el cristianisme. La documentació consultada, molt abundant, permet a Le Clézio abordar les tensions i les modes artístiques des de 1910 fins a 1950 de manera fiable i molt intensa, fent demostració del coneixement que té de l'època.

Una altra evocació recent del Mèxic modern és *Oura-nia* (2006), novel·la que, a partir d'anècdotes personals de la seva estada com a professor al col·legi de Michoacán, vol ser un homenatge al seu fundador, Luis González, historiador i escriptor, i a Juan Rulfo, que també hi va ser professor. El protagonista, inspirat en la figura de González, Daniel Sillitoe, és un geògraf francès que viatja a l'estat de Michoacán per presentar un projecte de cartografia sobre la vall de Tepalcatepec. Hi voldrà fundar un lloc exclusiu per als intel·lectuals, una mena d'*Utopia*, segons la idea de Thomas More. A més, l'acció transcorre en molts indrets de Mèxic que Rulfo descriu o inventa en les seves aventures, especialment la fantasmagòrica Comala. Le Clézio reprèn la tradició del realisme màgic, juga amb els elements de la tradició mexicana que coneix molt bé, que també combina amb el simbolisme de la mitologia grega (Urània és la musa de l'astronomia). És una novel·la que mostra la fusió de cultures i de literatures molt representativa de la maduresa de l'escriptor francès.

ESCRIPTOR DE CULTE

Mondo et autres histoires consagra, a més d'una trajectòria amb èxit de públic i crítica, un discurs narratiu hermètic i

hermenèutic, en el qual, a partir de la mirada ingènua d'un infant o d'un adolescent, es contempla «l'infinit que existeix en cada cosa».

A diferència dels joves anguniosos de les primeres novel·les, ara assistim a la composició de personatges que (com Chancelade) descobreixen un món espectacular. Novel·les o contes que recuperen el valor iniciador de les grans aventures. Personatges sempre errants i fugint d'una realitat opressiva, mísera o simplement avorrida, que gairebé semblen acariciar amb els dits el secret de la felicitat, l'equilibri, l'harmonia personal, retrobada en contacte amb la natura, el món i el cosmos.

Les vuit històries que componen el recull de contes sota el títol *Mondo et autres histoires* signifiquen de manera diversa la cerca de la llibertat. Hi ha, per exemple, Lullaby o Daniel fugint de l'escola per descobrir la mar, o Jon que escala el mont Reydarbarmur, des d'on pot tocar el cel amb els dits. L'aventura de Mondo és la més elaborada, ja que reprèn, a la manera de joc intertextual, la invenció de l'alfabet que fa Taffy en el conte «How the alphabet was made» (1902), de Rudyard Kipling. Tots dos personatges, nen i nena, tenen una concepció analògica (en lloc d'arbitrària) de la llengua i fan correspondre els fonemes o la grafia al significat de les coses. Tots dos escriptors introdueixen la reflexió sobre l'origen del llenguatge i reprenen, de manera clara i senzilla, al gust de tothom, la filosofia i el mite.¹⁷ El retorn a un llenguatge «evident», natural, cromàtic, còpia de la realitat, no deixa de ser un tema propi dels poetes de la modernitat. Mostra de rebel·lia (Rimbaud i Lautréamont) o somni ambiciós (Mallarmé amb

17. No podem deixar d'esmentar la magnífica síntesi que, a partir del *Cratyl* de Plató, fa Gérard Genette, reunint filòsofs del llenguatge, historiadors de la llengua, lingüistes, semiòlegs i poetes al llarg dels segles entorn del debat sobre l'origen de les llengües: *Mimològiques: Voyage en Cratylie* (1976), París, Seuil, col·l. «Poétique».

el seu projecte de recórrer al símbol per posar remei al «defecte de les llengües» a «Crise de vers»). El relat breu permet combinar la narració amb la poesia: els surrealistes van treballar amb èxit aquesta forma híbrida, anomenada per Jean-Yves Tadié *relat poètic*,¹⁸ una estructura que convé perfectament a Le Clézio.

En l'obra de Kipling, Taffy crea un alfabet per poder comunicar-se amb el seu pare, com si es tractés d'un codi secret. Quan el pare diu «ah», sembla, talment, una «carpa amb la boca oberta»; així doncs, Taffy dibuixa una carpa amb la boca oberta que representa el so: «When I draw a carp-fish with its mouth open in the smoke at the back of your cave [...] it will remind you of that ah-noise».¹⁹ El pare li ensenya que allò que acaba de fer és més que un joc, «és l'origen del llenguatge». En un segon temps, el pare transforma l'escriptura infantil i personal en el sistema de signes convencionals i propis de la collectivitat. En el relat de Le Clézio, Mondo (el seu nom suggereix que és capaç de llegir el món) interpreta els signes de l'alfabet a partir de la seva ressemblança amb la realitat, tal com diu el vell que troba a la platja (i que representa el mateix Kipling): «O és la lluna plena en el cel negre». El llibre manté sempre la visió infantil, revalorant el paisatge llegit pel nen de manera ingènua i pura, no contaminada per la mirada dels adults. Mondo ens ensenya que hem de llegir el món amb uns altres ulls per retornar als nostres orígens, més a prop d'un equilibri natural que ens ajudi a retrobar la serenitat, la bellesa i el goig.

Tots els relats breus que escriu Le Clézio es presenten en reculls seleccionats per coincidència temàtica, i són molt

18. Jean-Yves TADIÉ (1978), *Le récit poétique*, París, Presses Universitaires de France.

19. Rudyard KIPLING (1967 [1902]), «How the alphabet was made», a *Just so stories*, Londres, Penguin Classics, p. 108.

diferents uns reculls dels altres. *La ronde et autres faits divers* (1982) relata esdeveniments d'acció molt puntual, accelerada al màxim per aconseguir un efecte dramàtic. No podem deixar de pensar llegint, per exemple, «La ronde», en l'admiració que sent Le Clézio per l'escriptora nord-americana Flannery O'Connor. *Printemps et autres saisons* (1989) són cinc contes protagonitzats per cinc dones adolescents que busquen el seu camí en un món d'homes. *Coeur brûlé et autres romances* (2002) reprèn els temes poètics i juga amb tots els significats del mot *romances* (recorda el francès *roman*, 'novel·la', i l'espanyol, *romance*, que evoca la poesia tradicional, oral i popular, amb repeticions que provoquen un ritme fàcil de recordar).²⁰

Hi podem afegir, per les seves característiques, dues «novel·les curtes» (que l'escriptor decideix publicar juntes el 1999), que aborden el tema de la rebel·lia dels infants davant l'opressió. *Angoli Mala* narra la història real i tràgica de Bravito, un indi de la selva del Darién, que esdevé un nen salvatge en fugir de l'afany exterminador dels blancs. L'esdeveniment, contemporani de l'estada de Le Clézio al lloc, l'impressiona doblement, en recordar la llegenda del nen salvatge Angoli Mala, que cau en la folia i es refugia a la selva, i assassina tothom que pretén capturar-lo, fins que «un jove, fill del cap del clan dels Sakya, i que encara no era conegut pel nom de Buda, l'*Il·luminat*, entra sol dins de la selva» simplement per parlar i el cura. Desgraciadament, Bravito no coneix cap home bo. *Hasard* (1999) és la història de Nassima. El seu pare és de les Antilles i l'abandona; la mare, que procedeix de la Martinica, decideix instal·lar-se a Villefranche, no gaire lluny de Niça, per treballar-hi. La filla només somnia amb l'*Azzar*, vaixell meravellós que navega fins al Carib, portat per un barceloní

20. En la mateixa línia llegim, a partir d'un proverbi nahua, *Poisson d'or* (1997), París, Gallimard.

decadent, Juan Moguer. Descoberta a bord, tots dos viuen una mateixa passió de llibertat associada a l'olor penetrant de l'oceà, que durarà massa poc.

Resumint l'abast d'aquestes obres, totes reflecteixen una incomprensió absoluta per part dels infants del món mediocre i injust dels adults, un rebuig que n'impulsa la fugida cap a la realització d'un somni de llibertat i d'amor. Com si el tret característic dels éssers humans fos buscar sempre i no trobar gairebé mai el paradís que mai no hem tingut. El destí fa la resta... A més del protagonisme indiscutible de la infantesa, es perfila, però, tot un repertori de desarrelats, d'exiliats de tota mena, que no troben llur lloc en cap societat moderna.

La definitiva consagració de Le Clézio arriba amb la novel·la *Désert* (1980), guanyadora del primer Gran Premi de Literatura Paul-Morand²¹ atorgat per l'Acadèmia Francesa.

Poques vegades coincideixen l'èxit de públic, premsa i crítica universitària. No cal dir que es tracta d'un llibre trasbalsador, que transporta el lector a dins d'un espai a la vegada real i imaginari, viscut i somniat, fet de memòria individual i col·lectiva.

La jove Lalla té per ancestres els «homes blaus», guerrers del desert de Río de Oro, expulsats des del sud cap al nord pels conqueridors francesos (1909-1912), i després massacrats sense compassió. Però la sang dels homes blaus ha sobreviscut en Lalla. La vida de la noia, al barri del Panier, a Marsella, esdevé un eco de l'epopeia obstinada, orgullosa, de la raça que els amos de l'antigor havien cregut vèncer.

Dos relats, en èpoques diferents, s'entrecreuen constantment. Els tuaregs deambulen enmig del desert; ella, Lalla, filla del desert, camina sense rumb per Marsella. En la seva

21. Ambaixador, viatger infatigable, que va publicar llibres dels seus viatges arreu del món.

vida s'acumulen moltes experiències de tota mena. Queda fascinada per l'aparició d'un misteriós home blau, que ella anomena Es Er, és a dir, «El Secret». No pot escapar de l'amor pel Hartani, un jove pastor mut que li revela el seu cos. Lalla treballa en un hotel sòrdid, queda embarassada, esdevé una *cover girl* famosa, gràcies a un fotògraf de moda captivat per la seva bellesa... Res no extingirà, però, la seva passió pel desert i les seves llegendes. Un dia, ella hi tornarà.

L'escriptura és d'una senzillesa enganyosa, elegant, refinada, carregada de colors, de bellesa i d'emocions. Cal dir que l'autor ho confessa: «La llengua francesa em va com un guant!». Les descripcions difuminen o fan lluir amb gran brillantor els paisatges, gairebé amb efectes cinematogràfics, per tal de diluir l'evocació de les figures en una atmosfera onírica. Els nòmades del desert semblen sortir del temps mateix, «solidificar-se» al compàs de la terra seca i diluir-se amb les partícules de sorra que s'emporta el vent.

109

Es tracta d'un discurs molt elaborat, que paradoxalment transmet un sentiment directe i sincer. Le Clézio ha donat forma a les llegendes, relats i càntics que la seva dona, la Jémia, ha escoltat en la seva infància. És la seva memòria transformada en poesia. Ella se sent «filla del desert». Anys més tard, hi aniran tots dos i coneixeran la vall sahariana de Saguia el Hamra. Tots dos escriuran un llibre, il·lustrat amb fotografies esplèndides de Bruno Barbey, *Gens des nuages* (1997). El viatge esdevé una aventura en ple desert del Sàhara i una remuntada cap als orígens d'una època llegendària. Podrien apropar-se als aroussiïn, la tribu de la qual la Jémia descendeix:

Volíem escoltar ressonar els noms que la mare de Jémia li havia ensenyat, com una llegenda antiga, i que prenien ara un significat diferent, un sentit viu: les dones blaves, l'assemblea del divendres, els xorfa, descendents

del Profeta, els aïtjmal, el poble del camell, els ahel mouz-na, la gent dels núvols, a la cerca de la pluja.²²

NOVEL·LES D'AVENTURES I AUTOBIOGRAFIA NOVEL·LADA

Si bé Le Clézio mai no abandona el relat poètic ni la novel·la simbòlica, a partir de l'any 1985, els elements biogràfics, combinats amb la descripció dels seus viatges, reals o imaginaris, a partir dels documents familiars i els relats dels parents, constitueixen una molt estructurada cerca de la pròpia identitat. La memòria, l'alteritat i el desarrelament són elements que interessen el públic, i l'antropologia es combina amb un creixent interès per la història, un concepte que no és aliè al canvi de segle.

110

Le chercheur d'or (1985) és una novel·la d'aventures (que manté l'esperit de *L'illa del tresor* de Stevenson i la crítica del colonialisme de Conrad, per exemple a *El cor de les tenebres*), de viatges, de grans espais reals (l'illa Maurici i l'illa de Rodrigues, llocs dels orígens familiars, amb la seva bellesa exuberant que l'autor coneix i ens descriu en detall), sobrecarregats de la valoració mítica tradicional (illes meravelloses, promeses de felicitat i llocs que representen sempre el centre espiritual primordial) i d'un simbolisme propi de l'univers de l'autor, que fa palès el seu coneixement dels treballs dels especialistes en història de les religions (com Mircea Eliade), d'antropòlegs i filòsofs de l'imaginari (com Bachelard, Jung o Durand) i de la tradició dels alquimistes (Baudelaire, Rimbaud i molts poetes moderns que l'han incorporada).

L'acció s'allarga des de 1892 fins a 1922. L'avi, Alexis Le Clézio, rememora un període decisiu de la seva vida: el

22. Jean-Marie Gustave LE CLÉZIO i Jémia LE CLÉZIO (1997), *Gens des nuages*, París, Gallimard, col·l. «Folio», p. 20-21.

trànsit d'una infància màgica, meravellosa, envoltat dels seus pares i la seva germana, a la brusca descoberta de la ruïna del pare i de la pèrdua de la casa familiar:

Per molt que retrocedeixi en la meva memòria, sempre he sentit el soroll de la mar. Mesclat amb el vent en les agulles de les casuarines, amb el vent que no cessa, fins i tot quan t'allunyes de les costes i t'endinses pels camps de canya, és el soroll que va gronxar la meva infantesa.²³

La primera part del llibre és una iniciació a la vida «salvatge» en companyia del seu amic Denis, que és negre. Aprendre a distingir (a «llegir») els arbres, els peixos, els noms de les muntanyes, els volcans, les badies, endinsar-se en el mar en piragua, els primers amors. Les aventures cada vegada el porten més lluny de casa, fins a descobrir el que fa la riquesa dels colons: l'explotació de la canya de sucre. I les revoltes dels treballadors de les explotacions, negres portats d'Àfrica en règim gairebé d'esclavitud. El forn amb la columna de fum, l'olor intensa, els crits, la calor, no s'assemblen als volcans muts sempre presents al paisatge. Sortosament, el seu pare no té res a veure amb aquest món violent i injust dominat per l'altra branca de la família, el ric oncle Ludovic. El pare és somniador, utòpic, fa venir des d'Europa un dels primers generadors elèctrics per portar el progrés a tots els habitants de l'illa. Són quimeres que sempre fracassen. La vida a la casa del Boucan és, malgrat tot, senzilla i plena d'amor. Quan vénen les pluges, els nens llegeixen, somnien amb totes les formes diverses de vida als altres continents. Un cicló, però, enfonsa la casa i arruïna el pare, que decideix reunir tots els

23. Jean-Marie Gustave LE CLÉZIO (1985), *Le chercheur d'or*, París, Gallimard, col·l. «Folio», p. 11.

plans i documents que conserva dels viatges d'un corsari: «La llegenda del tresor, les cerques portades a terme des de fa cent anys, a l'illa d'Ambre, a Flic en Flac, a les Seychelles». Alexis endevina que «és la cosa més important del món, un secret que pot a cada instant salvar-nos o perdre'ns». A la mort del pare, Alexis s'embarca cap al lloc on tot fa suposar que el corsari havia enterrat el tresor: a la badia dels Anglesos, a l'illa de Rodrigues. És el capítol central del llibre. El viatge es pot llegir en clau simbòlica: Alexis navega seguint els astres, com Jàson i els argonautes a la cerca del velló d'or. Mai no troba el tresor, gairebé cau en la follia a mesura que interpreta el plànol, però les dures experiències el regeneren totalment, com si fos un segon naixement, gràcies a la presència al seu costat d'una dona índia, l'Ouma, que l'ajudarà a comprendre que l'or no són monedes, sinó l'or filosofal dels alquimistes. La tercera part ens presenta Alexis enrolat als combats de la Primera Guerra Mundial. Enfonsat en el fang de les trinxeres, contempla una Europa molt diferent a la que somniava de nen. Ara comprèn que el secret de la felicitat és la llibertat que dona no posseir res. Retorna a Maurici, tot just per assistir la seva mare abans de morir, i torna a Rodrigues, on troba finalment en comunió mística amb la natura el sentit de la verdadera vida i l'únic tresor.

Voyage à Rodrigues (1986) és molt més que una de les autobiografies de l'escriptor. És la història d'una passió que es transmet de l'avi al nét, que només el coneix a partir d'una fotografia, però que en conserva les notes, plans, dibuixos i aquarel·les. Com que ho ignora tot d'ell, al principi no pot ser una altra cosa que el personatge d'una novel·la, «una idea», fins a arribar a l'illa, on pot contemplar la mateixa mar que l'avi devia somniar, una mar «infinita, desconeguda, món on hom es perd o esdevé un altre». L'escriptor aconsegueix compartir l'aventura, fent pròpia la cerca llegendària, com havia fet sense cap dubte Alexis amb la figura del corsari. Viatge dins del

FIGURA 3. A Éditions Gallimard, quan li van comunicar la concessió del Premi Nobel.

temps (com Herbert George Wells va proposar el 1895 a *La màquina del temps*), que permet fer accessible finalment la presència d'Alexis (curiosament, l'avi pren el nom veritable de l'avantpassat fundador de la dinastia familiar).

La saga familiar continua amb *La quarantaine* (1995) i la recuperació de l'avi matern: el metge Jacques. Ell i el seu germà Léon retornen el 1891 cap a Maurici. Però una epidèmia obliga el vaixell a fer escala a l'illa de Plate, molt a prop del seu destí. La quarantena durarà mesos, propiciada per les autoritats mauricianes, i Léon desapareix acompanyat d'una nativa. Mai no tornarà. Le Clézio reprèn el viatge ancestral el 1980, perseguint el record de l'avi Jacques, que ha conegut taciturn al final de la seva vida, instal·lat definitivament a Niça. Els records, les vivències, la memòria viva, són transmesos al nen per l'àvia materna. Gràcies a ella, pot solcar l'oceà i reconstruir la seva història fabulosa (va ser Rimbaud aquell vell malalt que Jacques va veure delirant a l'hospital d'Aren?).

Jean Marro és el protagonista de *Révolutions* (2003). Amb desesperació descriu en el seu diari les atrocitats vistes a la guerra colonial francoalgeriana. El seu relat evoca per

analogia la vida de Jean Eudes Marro, l'avantpassat que va fugir a causa de la revolució de 1789. La projecció en el passat ens apropa a una reconstrucció de l'època, a la manera d'una novel·la històrica, i a les seves vivències al llarg de les vicissituds dels durs combats. Fem nostres les pors, les quimeres, fins a la idea desgavellada d'exiliar-se a l'altra punta del món. Buscant també fugir de la realitat (a París s'apropa maig de 1968), Jean Marro marxa a Mèxic, on una revolta contra la injustícia social acaba, el 2 d'octubre de 1968, amb la mort d'aproximadament dos-cents cinquanta estudiants a la plaça de les Tres Cultures. La història no és més que l'etern retorn dels mateixos abusos i horrors en escenaris diferents. Però cada revolució implica canvis en el cor i el destí dels homes, emigracions, exilis. És la imatge que té gravada de la seva infantesa a Niça, envaïda per gernacions «molt pobres arribades de tots els llocs del món». La primera imatge és la dels homes en cerca d'una terra d'acollida. Com va fer l'avantpassat a l'illa Maurici. Com han fet tants en el decurs dels segles: «No és el paradís el que està perdut. És el temps amb les seves revolucions». La cerca dels orígens ens porta a molts llocs i, sense cap dubte, al temps de la infància, font privilegiada d'inspiració per a l'escriptor.

Onitsha (1991) i *L'africà* (2004) ens parlen del nucli familiar més íntim: la mare, el pare i els dos fills. La primera no deixa de ser una novel·la d'aventures i d'iniciació que s'alimenta de molts elements biogràfics (com *Le chercheur d'or*), mentre que la segona és una autobiografia en el sentit més pur.²⁴

*Onitsha*²⁵ ens explica el viatge de Maou amb el seu fill

24. Amb «pacte autobiogràfic» inclòs, com precisa Philippe LEJEUNE (1975), *Le pacte autobiographique*, París, Seuil. N'existeix traducció al castellà: *El pacto autobiográfico y otros estudios* (1994), Madrid, Megazul-Endymion.

25. *Onitsha*, «un nom molt bonic i molt misteriós, com una selva, com el meandre d'un riu», se situa a l'extrem sud-oriental de Nigèria.

Fintan cap a Nigèria, on el pare, Geoffroy Allen, hi fa de metge. És un viatge que comença el 14 de març de 1948. El vaixell els desembarcarà a Onitsha, port fluvial a la ribera del riu Níger. A més del trajecte, que es fa amb una lentitud exasperant, i de l'adaptació, també difícil, a una vida absolutament nova, el llibre és la història de tres somnis diferents. La mare somnia amb un país idíl·lic, amb noms màgics, de sonoritat evocadora, que no tenen correspondència amb la realitat. Fintan es transforma fins a ser un indígena més. El pare continua perseguint el somni de descobrir les fonts del Níger i del Nil, com el poble de Meroe i la seva reina Arsinoe havien pretès, moguts pel desig de trobar un indret on la felicitat sigui possible. Geoffroy, finalment, comprèn que el paradís només és fruit de la imaginació. La narració aconsegueix una cadència rítmica de gran força evocadora de la pluja o el corrent del riu.

És una tonalitat molt diferent de *L'africà*. Aquí s'aborda la figura del pare, reconstruint-ne els episodis més significatius de l'existència, evocant-ne el caràcter orgullós i perseverant, la seva vocació de metge, la decisió de fugir del món «civilitzat» anglès on ha estudiat per endinsar-se en una aventura sense límits que fa palesa la capacitat de sacrifici. La veu del narrador-escriptor, sempre en primera persona, alterna el relat de la memòria (els records de la infància real, de l'estada viscuda, la duresa de la vida del metge a Nigèria i a Cambodja) amb un discurs emotiu i sensible, ple de suposicions, per tal de comprendre els motius que en justifiquen l'absència i el silenci durant anys:

M'imagino la seva exaltació en arribar a Victòria, després de vint dies de viatge. En la col·lecció de clixés

Precisament aquesta zona protagonitzarà un dels capítols més sanguinaris de la història moderna del continent africà en convertir-se en estat independent sota el nom de Biafra entre 1967 i 1970.

presos pel meu pare a Àfrica, hi ha una foto que em commou especialment, perquè és la que va triar per ampliar-la i fer-ne un quadre.

Tradueix la seva impressió d'aleshores, de ser a l'inici, al lindar d'Àfrica, en un indret gairebé verge [...]. Si aquell paisatge l'atreu, si també em fa bategar el cor a mi, és perquè podria ser a Maurici, a la badia de Tamarin, per exemple, o bé al cap Malheureux, on de vegades el pare anava d'excursió durant la seva infantesa. Potser va creure, en el moment en què arribava, que trobaria alguna cosa de la innocència perduda, el record d'aquella illa que les circumstàncies havien arrencat del seu cor? Com no hi havia de pensar? Era ben bé la mateixa terra vermella, el mateix cel, el mateix vent constant del mar i, pertot arreu, a les carreteres, als poblats, els mateixos rostres, les mateixes rialles de nens, la mateixa indiferència despreocupada. Una terra primordial, en cert sentit, on el temps hauria fet marxa enrere, hauria desteixit la trama d'errors i de traïcions.

Per això sento la seva impaciència, el seu gran desig de penetrar a l'interior del país, per començar la seva feina de metge [...]. Allà és on passarà els anys més feliços de la seva vida.²⁶

És també el relat de la gran decepció. A mesura que els mitjans es redueixen i la tasca es complica, el metge s'adona que també ell és un instrument de mort. S'ha convertit «en un altre actor del poder colonial, igual que el policia, el jutge i el soldat», dedicat a «vèncer mitjançant la força de les armes i de la tècnica moderna la màgia dels darrers guerrers ibos». La

26. Jean-Marie Gustave LE CLÉZIO (2008), *L'africà*, traducció d'Anna Torcal i Salvador Company, Barcelona, Edicions 62, col·l. «El Balancí», p. 67.

certesa del fracàs personal i col·lectiu, així com l'exacerbació de la violència tribal que es generalitza a tota la regió i «el contacte amb la humanitat en tota la seva realitat patidora», l'omplen d'amargura, el transformen en un estrany vingut «d'un altre món». Gràcies al temps, a les seves pròpies vivències i a la reflexió necessària per a la composició del llibre, Le Clézio ha après a conèixer, comprendre, estimar i perdonar el pare.

El darrer llibre publicat fins ara, *La música de la fam* (2008), presenta l'amalgama d'exiliats, races, costums i drames íntims que conformen el París dels anys trenta. Ethel té deu anys en temps de l'Exposició Universal de 1937. El seu tutor, Soliman, i la seva extensa família han abandonat definitivament els llocs de naixement: Maurici i l'illa de la Reunió. El vell oncle només desitja comprar el pavelló de l'Índia a fi de reviure els records. «La casa malva» mai no serà una realitat, és un nom més a afegir a la llista de cases perdudes que jalonen l'obra de Le Clézio (la del Boucan, la d'Ogoja, la Kattaviva, Eurêka). El temps passa i la guerra s'apropa. Els diumenges tots aquests exiliats reunits fan seus els discursos antisemites:

A mesura que el vaixell familiar s'enfonsava, a l'Ethel li retornaven tots aquells sorolls de veus, aquelles converses absurdes, inútils, aquell àcid que acompanyava el flux de paraules, com si, una tarda rere l'altra, de la banalitat dels discursos es desprenguéssin una mena de verí que ho rosegava tot al voltant, els rostres, els cors, i fins i tot el paper pintat de l'apartament. Al mateix quadern on, a l'adolescència, escrivia les agudeses, els acudits, les frases poètiques de l'Alexandre, els humors capritxosos de les tietes mauricianes, ara hi escrivia enfurismada els ridículs, les calúmnies, els jocs de paraules dolents, les imatges d'odi.

[...] «La lepra semita.»

«El francès honrat explotat pel banquer jueu cosmopolita.»

«La càbala, el regne de Satan» (Gougenot des Mousseaux, aprovat per S. S. Pius IX).

«El jueu antiproductiu» (Proudhon).

«El jueu no és com nosaltres: té el nas ganxut, les ungles quadrades, els peus plans, un braç més curt que l'altre» (Drumont).

«Fa pudor.»

«Està immunitzat de manera natural contra les malalties que ens maten.»²⁷

La guerra esclata amb la mateixa violència que els darrers compassos del *Boléro* de Ravel, que la mare, emocionada, havia escoltat el dia de la seva estrena. Claude Lévi-Strauss també hi era. A tots dos aquesta música els va canviar la vida:

Ara entenc per què. Sé el que significava per a la seva generació aquella frase repetida, martellejada, imposada pel ritme i el *crescendo*. El *Bolero* no és una peça musical com les altres. És una profecia. Narra la història d'una còlera, d'una fam.²⁸

La conferència que Le Clézio va pronunciar a Suècia el 6 de desembre de 2008 portava el títol «El bosc de les paradoxes», citant Stig Dagerman.²⁹ El llorejat elogia l'anàlisi lúcida

27. Jean-Marie Gustave LE CLÉZIO (2009b), *La música de la fam*, traducció d'Anna Torcal Garcia, Barcelona, Edicions 62, col·l. «El Balanci», p. 74-75. La qüestió jueva ja havia estat abordada per l'escriptor a la novel·la *Étoile errante* (1992).

28. Jean-Marie Gustave LE CLÉZIO (2009b), *La música de la fam*, p. 196.

29. Le Clézio cita l'*Essaer och texter* (1947), concretament, l'assaig «L'escriptor i la consciència».

FIGURA 4. Jean-Marie Gustave Le Clézio en el moment de rebre el Nobel, el 10 de desembre de 2008.

amb què Dagerman va jutjar la postguerra i la funció paradoxal de la literatura, que només serveix als que tenen el poder. La literatura, per a ell, escriptor, és fàbrica de somnis (com el cinema) i exercici intel·lectual que mai no es pot separar de les pròpies vivències; però, associada al testimoni o a la revolta, ha d'arribar als desfavorits. La llista d'escriptors, clàssics i moderns, llegits en llengua original o traduïda, dels qui es considera deutor és gran i variada, però també és decisiu tenir en compte la paraula, el mite, el cant, que poden expressar la identitat i la diversitat cultural (l'exemple de l'Índia Elvira val per a ell tant com la lliçó del millor escriptor occidental). En plena era global, en un món cada vegada més tecnològic, cal més que mai que l'escriptor lluiti per superar el repte que suposa que hi hagi encara molts que «continuen essent exclosos del banquet».

119

BIBLIOGRAFIA

Totes les obres citades de Jean-Marie Gustave Le Clézio estan publicades a París, a Gallimard, en la col·lecció «Folio».

Traduccions al català

- LE CLÉZIO, Jean-Marie Gustave (2008). *L'africà* [*L'africain*]. Traducció d'Anna Torcal i Salvador Company. Barcelona: Edicions 62. (El Balancí)
- (2009a). *L'africà* [*L'africain*]. Traducció d'Anna Torcal i Salvador Company. Barcelona: Edicions 62. (Les Millors Obres de la Literatura Universal)
- (2009b). *La música de la fam* [*Ritournelle de la faim*]. Traducció d'Anna Torcal Garcia. Barcelona: Edicions 62. (El Balancí)

Traduccions al castellà

120

- LE CLÉZIO, Jean-Marie Gustave (1964). *El atestado* [*Le procès-verbal*]. Traducció de Gabriel Oliver. Barcelona: Seix Barral.
- (2008 [1969]). *El diluvio* [*Le déluge*]. Traducció de Jaume Pomar. Barcelona: Seix Barral.
- (1972). *La guerra* [*La guerre*]. Barcelona: Barral.
- (2008 [1985]). *La conquesta divina de Michoacán* [*Relación de Michoacan*]. Traducció d'Aurelio Garzón del Camino. Mèxic: Fondo de Cultura Económica.
- (1987a). *El buscador de oro* [*Le chercheur d'or*]. Traducció de Manuel Serrat Crespo. Barcelona: Versal.
- (1987b). *Viaje a Rodrigues* [*Voyage à Rodrigues*]. Traducció de Manuel Serrat Crespo. Barcelona: Versal.
- (2008 [1991]). *Desierto* [*Désert*]. Traducció d'Alberto Conde. Barcelona: Tusquets.
- (2008 [1992]). *Onitsha* [*Onitsha*]. Traducció d'Alberto Conde. Barcelona: Tusquets.
- (1992). *El sueño mexicano: O el pensamiento interrumpido* [*Le rêve mexicain ou la pensée interrompue*]. Traducció de

Mercedes Córdoba y Tomás. Mèxic: Fondo de Cultura Económica.

- LE CLÉZIO, Jean-Marie Gustave (2008 [1994]). *Diego y Frida: Una gran historia de amor en tiempos de la revolución [Diego et Frida]*. Traducció de Mauro Armiño. Madrid: Temas de Hoy.
- (1998). *La cuarentena [La quarantaine]*. Traducció de Thomas Kauf. Barcelona: Tusquets.
- (1999). *El pez dorado [Poisson d'or]*. Traducció de Mercedes Corral. Barcelona: Tusquets.
- (2008 [2004]). *El atestado [Le procès-verbal]*. Traducció de Susana Cantero. Madrid: Cátedra.

Traducció al gallec

- LE CLÉZIO, Jean-Marie Gustave (1987). *Mundo e outras historias [Mundo et autres histoires]*. Traducció de Raquel Villanueva i Valentín Arias. Vigo: Edicións Xerais de Galicia.

121

Estudis

- ARRÁEZ LLOBREGAT, J. L. (2001). *Filosofía y vanguardia en la obra de J. M. G. Le Clézio*. Alacant: Universitat d'Alacant.
- BERNABÉ GIL, M. L. (2007). «*La quarantaine*» de J. M. G. Le Clézio: *Una novela del tiempo*. Granada: Comares.
- BRÉE, G. (1990). *Le monde fabuleux de J. M. G. Le Clézio*. Amsterdam; Atlanta: Rodopi.
- CORTANZE, G. de (2002). *J. M. G. Le Clézio*. París: Gallimard.
- DI SCANNO, T. (1983). *La vision du monde de Le Clézio: Cinq études sur l'oeuvre*. Nàpols: Liguori; París: Nizet.
- Le Magazine Littéraire*, núm. 362 (1998): *J. M. G. Le Clézio, errances et mythologies*.

ONIMUS, J. (1994). *Pour lire Le Clézio*. Paris: Presses Universitaires de France.

REAL, E.; JIMÉNEZ, D. (ed.) (1992). *J. M. G. Le Clézio: Actes du Colloque International*. València: Universitat de València.

WEBS

<<http://www.maisoneureka.com>>

<<http://www.lehman.cuny.edu/ile.en.ile/paroles/leclezio.html>>

<<http://www.maulpoix.net/clezio.html>>